

THE MYTHOLOGICAL IMAGE OF DEMIR BABA (AN ATTEMPT FOR INTERPRETATION OF THE ANTHROPONYMS DEMIR BABA)

NEVRIE CHUFADAR AYLYA IBRAHIM

HEAD ASSIST. DR.
FACULTY OF HUMANITIES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE
AT KONSTANTIN PRESLAVSKY –
UNIVERSITY OF SHUMEN
ENES2@ABV.BG

STUDENT
FACULTY OF HUMANITIES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE
AT KONSTANTIN PRESLAVSKY –
UNIVERSITY OF SHUMEN
ENES2@ABV.BG

BULGARIA

ABSTRACT: THE ARTICLE FOLLOWS THE MYTHOLOGICAL IMAGE OF DEMIR BABA - IRON FATHER WHO IS THE MAIN HERO IN THE FOLKLORE OF LUDOGORIE REGION AND IS THE OLDEST CHARACTER IN OUR FOLKLORE. HE IS A WINNER OF THE SYNCRETISM BETWEEN ETHNO-LINGUISTIC, CULTURAL, HISTORICAL AND SPIRITUAL-RELIGIOUS COMMUNITIES. IT HAS BEEN MADE AN ATTEMPT TO INTERPRET THE MYTHOLOGICAL FIGURE DEMIR BABA AS A BEARER OF GOOD FORTUNE. IN THE LEGENDS OF DEMIR BABA, HE IS A PERSON WHO INFLUENCES THE FATE OF OTHERS. IN THE IMAGE OF THE CHARACTER THE FAITH AND HOPE OF THE USUAL MAN IN THE VICTORY OF GOOD OVER EVIL AND THE TRIUMPH OF JUSTICE OVER INJUSTICE IS PERSONIFIED. THE ANTHROPONYM "DEMIR BABA" IS INTERPRETED AS A COMBINATION OF TWO WORDS, "DEMIR – IRON" AND "GRANDMOTHER – FATHER". OTHER INTERPRETATIONS OF THE NAME "DEMIR" ARE ASSOCIATED WITH THE NICKNAME "PEHLIVAN – FIGHTER" AND "KARA DEMIR - BLACK IRON". THE NAME DEMIR PERSONIFIES A SYNCRETIC IMAGE AND MEANS A UNITY OF MASCULINE AND FEMININE BEGINNING DETERMINING THE FATE OF PEOPLE.

KEYWORDS: DEMIR BABA, MYTHOLOGICAL PERSON, DESTINY, PREDESTINED, FEMININE AND MASCULINE, BLACK IRON, WRESTLER.

Демир Баба – Железният баща е основен герой във фолклора на Лудогорието и е най-древния персонаж в нашия фолклор. Този основен митико-епичен образ във фолклорната традиция, в известен смисъл е обща за мюсюлмани и християни е доста интересен, защото в него се сливат истина и въображение, реалност и метафора. В легендите за Железния баща, митичния герой от Лудогорието, са отразени легендарните подвизи и преживявания, далечни исторически събития, засягащи Североизточна България. В образа на героя е олицетворена вярата и надеждата на обикновения човек в победата на доброто над злото и победата на справедливостта над неправдата.

„Световете и образите се създават с думи, преди да придобият изказ и форма, думите се раждат в припомнянето на изживяното и в прозрението за предстоящото, припомнянето и прозрението се превръщат в назовавания, назоваванията – в персонифицирани енергии. И героите на приказките, разказвани преди лягане при поколения наред, понасят своята Правда в битката с Кривдата, за да се превъплътят в

мита, който е притча и поука, пример за подражание и урок по нравственост, знание за взаимоотношението и толерантността. Емблематичните герои на такъв мит, озарен от вековното сияние на народните традиции, не са литературни фигури с предварително програмирано поведение, което техните автори-съчинители са сметнали за актуално, за да се харесат във виртуалните пространства на виртуалната мито-действителност. Тези герои са изрязани в гранита на вечните всечовешки добродетели – те са мъжествени, смели и мъдри, покровители и защитници в живота и в смъртта на вярващите в тях, те са състрадателни, милосърдни и справедливи, учители и наставници в овладяването на умения и сръчности, любвеобилни и жертвоготовни, когато изпадналите в беда трябва да бъдат спасени” [Фол: 2005].

Такъв герой е легендарният Демир Баба. Затова той е носител на синкретизма между етноезикови, културно-исторически и духовно-религиозни общности. Истински предтеча на това единение е митичният му образ.

Той се родил в един четвъртък на месец рамазан а според друг вариант – в събота, и „изгрял като слънце“, позволява да се допусне, че Демир – Желязото, бил очакван като нещо повече от евлия и дори като повече от „полнос на полюсите“ – като онзи, който ще накаже притеснителите, ще възнагради онеправданите и ще избави хората от мъките им [Меликоф: 1999].

На желязото, освен небесен, т.е. божествен произход, тук се приписват три свойства: страшна сила, полза за хората, способност да изпитва вярата и набожността на хората. Тези три качества според Вилаетнамето притежавал и Демир Баба. Желязото е схващано като медиатор между небесния, подземния и човешкия свят и като оръдие на справедливостта и страшната сила.

През прехода от бронзовата към ранно-желязната епоха (време на митотворчество, когато са създадени митовете за Орфей, Томирис, Рез и др.) е бил създаден и митът за Железния баща, благодетел на хората, олицетворяващ прехода от бронза към желязото, запазен и до ден днешен сред лудогорското население. В легендите се споменава, че атрибутите на този легендарен герой са желязната му брадва (или тесла), с която сечал дървета и скали за великанските си строежи и извличал вода от скалите, железните му обувки, които под тежестта му потъвали в камъка и желязното му ножче (костура-касатура) с което водел бой с ламии и змејове, в която има и по-късни наслойки, тук в долината живеел този великан, наречен Железния баща [Илиев 1991:44]. Той започнал да си гради манастир под скалите. Камъните грабвал и смъквал на ръце. Веднъж, като ожаднял, забил дръжката на бравата си в скалата и от дупката бликнал извор, друг път ожаднял като грабял манастира и бръкнал под рида срещу сградата с разперена длан. От дупките на пръстите му избликнал изворът Петте пръста (Veş parmak). Демир Баба се е превръщал и в различни животни, а най-вече в сърна и поради тази причина е било забранено, да се стреля по тях, защото стопанинът на местността и петте пръста- сърната е бил самият Железен баща.

Митът за Железния баща, достигнал до наши дни, е поддържан от култа към Светилището – тюрбето при извора Петте пръста. Това светилище е продължило да съществува и през късно-желязната епоха, развивайки се равномерно и синхронно, олицетворявайки хтоничното (подземното) и соларното (слънчево) начало в мирогледа и религията на средновековния човек.

Тюрбето на Демир баба в резервата Сборяново край с. Свещари е част от богатото културно наследство на България и е последното запазено средновековно тюрбе. В него

е гробът на Демир Баба – един от най-популярните мюсюлмански светци у нас, отличаващ се с легендарното му извисяване като епически герой [Миков: 2005].

Изворът Петте пръста се намира във външния двор на текето Демир Баба и е място за обредно измиване и оставяне на дарове, за поемане на глътка животворна вода. Според легендата изворът било творен от светеца, който в години на страшна суша, чул молитвите на хората и пхнал в скалата петте си пръста и от нея бликнала студена животворна лековита вода. В памет на сътвореното чудо изворът е наречен „Беш пармак“ (на [турски](#): *beş*- пет и *parmak* - пръст, в превод: Петте пръста).

Антропонимът Демир Баба

Антропонимът Демир Баба е предмет на спорове и различни интерпретации, причините за това се коренят преди всичко в това, че има различни варианти на устни и писмени легенди и различни тълкувания на името му.

В легендите и преданията за Демир Баба, той е човек, който оказва влияние върху съдбата на другите, самият Демир има необикновена съдба, която се състои в необикновени обстоятелства на неговото раждане и необикновена мисия. Тези необикновени обстоятелства са залегнали и в основата на неговото име, което съдържа древни представи за сакрални същности, влияещи върху съдбите на хората.

Интерес представляват значенията на неговото име, „Демир – Желязо“, „баба – баща“, „Кара Демир – Черно, ковано желязо“, „пехливан – борец“. Според древните обичаи на тюрките име на мъж се дава при инициация и обикновено отразява неговите заслуги, неговата същност [Чуфадар 2013:79].

Етимологията на името на светеца Демир баба и участник в събитията описани в легендите и преданията се свързва със съществителните „demir-желязо“ и „baba-баща“.

Тази етимология се подкрепя с някои факти, свързани с обстоятелствата край раждането с някои мотиви в сюжетите на легендите за Демир Баба и топосите.

Предположенията около раждането му съдържат мистичен елемент „чудесното зачатие от джин (дух)“, „подмладяването на дервиша“, „необикновената сила на майката на Демир“, опозицията: „майка-немюсюлманка“ – баща евлия“, а и също присъствието на Акязълъ (Акуазилі - бял надпис – написано с бяло, Ak-yazi-lі; бяла, добра съдба) баба велик водач на религиозна секта, знаещ предварително, че ще се появи приемникът на Демир баба.

Акязълъ баба е предопределен от добрата съдба, отец който служи на доброто, велик водач на религиозен орден, светец който прави чудеса „полнос на полюсите“ на комуто Бог е дал силата да владее [Венедикова 1999: 198-199].

Друг вариант на интерпретацията на името му е, че Демир се родил в един четвъртък на месец рамазан [Теофанов: 1993], а според друг вариант – в събота, и „изгрял като слънце“, слънце – светлина и по-добър живот за хората, *огън – желязо*, сила и полза за хората, може да се твърди, че е бил очакван с нетърпение от хората, които са вярвали, че с раждането на Демир животът им ще стане по-добър и справедлив.

Всичко това, съчетано със значението на името Демир – желязо, дава основание да се предположи, че легендата за сватбата на Хаджъ/Али деди и Захиде и раждането на светеца Демир баба са изградени върху мистично тълкуване на аят 25 от сура 57 „Желязото“, в който се казва: „*И желязото спуснахме им [на хората] Ние, а има в него*

сила страшна и полза за хората. За да отличи Аллах онези, които без да са го видели, помагат на Неговата вяра и на Пейгамбера Негов.“ [Липчев 1986:116].

Ако се замислим върху израза, че той се е родил в събота, и „изгрял като слънце“, възниква въпросът за израза „изгрял като слънце“, асоциацията слънце - огън – желязо е мъжкото начало и като се има предвид необикновената му сила, която му е предадена от майка му – женското начало – жизнената сила: кут – съдба, тази необикновена сила му дава възможност да променя съдбите на хората към по-добро. И тази мисия Демир Баба изпълнява като защитник на бедните и слабите, като воин на правдата, можем да зададем въпроса, дали името му не символизира и самата добра съдба. И намесата на Аязълъ баба, който е предопределен (назначен) от добрата съдба, предрекъл и пожелал да се роди Демир (Хасан Пехливан), който трябва да замести светеца и да служи на хората. В този смисъл името на Демир персонифицира синкретичен образ и означава единство от мъжко и женско начало, определящо съдбите на хората. И в подкрепа на това може да се цитира израза от вилаетнамето: „Демир Баба е като майка и баща за народа си.“ [Липчев 1986:116].

Тук можем да направим един сравнителен анализ от Епоса „Книгата на Деде Коркут“ за името на Деде Коркут – историческа личност, светец който също се ражда при необикновени обстоятелства има необикновена сила и слово, и оказва влияние върху съдбите на хората. Името Коркут е обединено от морфемите *кор* и *кут*(огън+жизнена сила, съдба), *кор* означава огън (мъжкото начало), а *кут* – съдба, *жизнена сила* (женското начало) [Чуфадар: 2013].

Светци с митичен образ единият от българския фолклор, а другият от тюркския и двамата са носители на добрата съдба и необикновената сила, която им дава възможност да се борят със злото и несправедливостта за да възтържествува доброто над злото.

За името на Демир Баба има и друга легенда преразказана от Ас. Севарски: която се отнася до юношеството на легендарния герой и обяснява не само прозвището „пехливан-борец“, но и името Демир със силата, проявена в състезателните борби. Легендата представлява разказ за преодолените от младия Хасан „пехливан - борец“ изпитания. Когато победил най-силния борец, големците се ядосали и заповядали на въоръжената охрана да заловят младежа и да го затворят в тъмница, тогава Хасан не се уплашил, а издърпал копията от ръцете им и ги счупил. Тълпата възкликнала: „Демир, бе, демир!“ (Желязо, бе, желязо) – и оттогава започнали да го наричат Демир [Алексиев: 2005]. И така започнали даму викат освен Пехливан за това, че обичал да се бори по състезанията, а също и Демир. Младежът след инициацията е заслужил новото си име след като се е доказал като истински силен и смел мъж. „Пехливан“ е едно от популярните прозвища на Демир Баба. „Пехливан“ е наречен Демир и в неговото вилаетнаме.

Интересен е фактът, че в легендата за Хасан Пехливан, Аязълъ Баба предварително знае и казва името на момчето, което очаква да се роди от брака на Хаджъ деде-дервиш и на Заиде.

Когато дервишът казал, че не иска да се раздели със своя духовен наставник, Аязълъ го попитал: „Ти ако не встъпиш в брак и не се задомии;

Ами Черният Демир! Откъде ще се появи?”

Тук още с първата мисъл за бъдещия брак на Хаджъ деде се поражда и предсказанието за неговия син, който ще се роди след брака му, предсказва се и името му – **Кара Демир (Черно желязо)**. Предсказанието е направено от най-видната

личност Акязълъ баба, който минава в невидимия свят и се завръща в света на житието [Венедикова1999:201]. В случая той се явява медиатор между трите нива: земното, небесното и подземното.

Антропонимът Кара Демир (Черно желязо) означава и „ковано желязо” и може да се тълкува , като „rişkin adam – зрял, опитен човек”, човек, който е врял и кипял, знаещ, можеш и търпелив. Такъв е бил Демир Баба със своята мъдрост, опит и доброта.

Думата „кара” черен означава и суша, континент. Но някои автори свързват тези и други значения на кара (запад, черен, голям, крупен, силен, могъщ) с прабългарите [Венедикова1999:201].

При тюрките черният цвят има няколко значения за посока - север, заклеяване, цвят на смъртта, силно душевно вълнение, но може да се използва и в позитивен смъсл: признак за красота, черни вежди, черни очи. Черният цвят определя и някои сакрални елементи, като: черна сабя, черна планина, черна шатра, черна вода [Чуфадар: 2013].

В една легенда единият бивол на Демир баба носи името Караман. Той е смел и винаги готов да помогне на своя другар Сакар.

Извори и изследвания свързват това име с предтурско тюркско влияние и присъствие. Караман е име на печенежки военачалник, свързан с първото масово заселване на печенеги в Северна България [Венедикова1999:201].

Друг въпрос, отнасящ се до топоними, дали могат да имат връзка с името на Демир баба: имената на селата Кара Демир (заличено през 1965 г. с. Винаца, общ. Върбица– това е района на язовира след гр.В. Преслав), Кара Демир (дн. Железник, Кърджалийско) и Кара Демир(дн. Полковник Железова, Крумовградско) [Венедикова1999:201]. Но това научно не е доказано и е друга тема за изследване.

Ако си зададем въпроса защо Демир е наречен и с прозвището баба - деде, трябва да поясним и това понятие.

Значението на прозвището на дервишите *dede (дядо)* означава отец на религиозна секта, старши дервиш и особено шейх и дервиш в мевлевийския орден. Звание получавали онези, които служели 2-3 години, или 1001 дни. Терминът *dede* е разпространен в паметници от България и Мала Азия. Този религиозен сан може да се отнесе и към българи в Южен Анадол, и към арменци в Мала Азия. Свети хора – бабѹ и дедѹ-та на религиозни ордени, почитани у нас, са свързвали потеклото си и с лица, които не са били мюсюлмани, и с мюсюлманските пророци, и с библейските пророци и личности [Венедикова1999:202].

Личности, които са се доказали и получили уважението на всички хора, светци почитани и отдали се на една единствена мисия да служат за благо на хората със своята мъдрост и поучение.

В легендата за Хасан Пехливан, като син на знатен род по майчина линия, той заминава като конник-спахия в похода на султан до Будапеща и забравя, че трябва да се върне при духовния си баща Акязълъ Баба, за да се подготви за приемник на Железния баща и да изпълни дълга си. И тогава Акязълъ Баба настоява да го извикат. Майка му Заиде ханѹм му пише: *„Аз те родих прочут/вели/, а ти излезе луд/дели/! Пращам ти кон, дрехи и прислуга, връщай се да изпълниш предназначението си!”* [Илиев:106]

Хасан Пехливан се връща да изпълни предназначението си на приемник на Железния баща. Основава оджака си при извора Петте прѹста. Започват да идват поклонници и го наричат Хасан Демир Баба Пехливан – Хасан Железният баща борец,

новият Железен баща, който нямал силата на истинския Железен баща, но ги учил на повече мъдрости и поучения.

Легендите – устни и писмени – за Демир Баба съдържат и епизоди, в които светецът извършва чудеса, но те нито го сближават с епическия герой, нито го представят като демиург, нито са свързани със защита на справедливостта. Чрез тях Демир е характеризиран преди всичко като евлия, Божи избраник, личност, надарена със свръхестествени качества [Алексиев 2005:15], също като Деде Коркут, който е носител на божественото слово и едновременно е разказвач и участник в събитията на огузкия епос «Книгата на Деде Коркут».

Тези легенди възвисяват митологичния образ на Демир до земно въплъщение на Бога и това е близо до образното мислене, присъщо на митологията и фолклора.

Образът на светеца Демир Баба, изграден от устните и писмените легенди на хетеродоксните мюсюлмани у нас, е ярък образец за плодовете на многовековното взаимодействие между религиозно-философска мистична доктрина и непрестанния стремеж на дадена човешка общност да осмисля своята колективна самоличност в отношенията си с други религиозни и етнически групи, в необходимостта от опознаване на природните закони, в търсенето на отговори на вечните житейски въпроси.

Демир Баба заема централно място в словесните и ритуалните текстове и е натоварен с функциите на демиург, дарител на блага, носител на основните нравствени ценности, посредник и застъпник между Бога и хората [Алексиев 2005:15].

От времената на предисторията той е описван като „великан над великаните“, „мъдрец над мъдреците“, „юнак над юнаците“ и „полнос на полюсите“, участващ в сътворението на един по-добър свят за всички хора.

Демир Баба е надеждата и желязната сила на хората от Лудогорието, вярващи в необикновената сила на своя митичен герой – Железния Баща, който е бил като майка и баща на хората борещи се за справедливост и по-добър живот без лъжи и коварство.

REFERENCES:

1. **Aleksiev, B., 2005:** Folklorni profile na myusyulmanski svettschi v Bulgariya. Akademichno izdatelstvo "Marin Drinov" Sofiya, 2005.
2. **Balkanska, A., Gerova, D., 2005:** -B: Sveshteni sgradi v dvora na teketo na Demir baba. Demir baba –Zhelezniya bashta. Sbornik s nauchni dokladi. Sofiya, 2005, 66-67.
3. **Venedikova, K., 1999:** Islyam i kultura. Izsledvaniya - B:Svatbeni rituali, opisani v zhitieto na Demir baba. Sofiya, 1999.
4. **Gendzhev, N. Salyama, M. R. i Dobrev, Iv., 1997:** Sveshteniya Koran I negoviyat prevod na bulgarski ezik. S., 1997. V prevod na Tshv. Teofanov.
5. **Iliev, B., 1991:** Zhelezniya bashta Demir baba. Sofiya, 1991, s.15.
6. **Iliev, B., 2005:** Demir baba – Zhelezniya bashta. Sbornik s nauchni dokladi. – B: Legendite za Demir baba – zhelezniya bashta. Sofiya, 2005.
7. **Iliev, B.:** Pri izvora pette prusta. Legendi I predaniya ot Ludogoriето. Izd. KPD "Rodno Ludogorie" I NPS "Zashtita", Sogiya¹.
8. **Lipchev, R., 1986:** Bulgarski ezicheski I hristiyanski folklorni motive v predaniyata za Demir Baba, 114 – 116. – Dobrudzha, 3, izd. Sofiya, 1986, s. 116.

¹ Не е посочена година на издаване.

9. **Mikov, L., 2005:** Izkustvoto na heterodoksnite myusyulmani v Bulgariya (XVI-XX vek) bektashi i kuzilbashi. Akademichno izdatelstvo " Marin Drinov", Sofiya, 2005.
10. **Melikof, I., 1999:** Razmisul po problema bektashi - alevii. –B: Sudbata na myusyulmanskite obshtnosti na balkanite. T.4 Islyam i kultura. Sofiya.
11. **Sevanski, As., 1986:** Pred oltarya na ogunya. Sofiya, 1986.
12. **Fol, A., 2005:** Sbornik legendi I nauchni izsledvaniya. -B. Demir baba – Zhelezniyat bashta. KPD „Rodno Ludogorie”, pod redak. Na prof. d.i.n. Aleksandur Fol. Sofiya, 2005.
13. **Chufadar, N., 2013:** Chufadar Mitologemi "Sudba" и „Smurt" v Eposa „Knigata na Dede Korkut".Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski" Shumen, 2013.

SOCIOBRAINS